

УДК 378.005.3

**Сергеева Лариса Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор,
завідувач лабораторії проблем педагогіки і психології післядипломної
освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України
E-mail: lase2508@gmail.com**

ІНСТИТУЦІЙНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація. Мова йде про сучасні підходи до побудови інституційного освітнього простору та розгляд його як сукупності змістовних процесів управлінської та професійно-освітньої діяльності суб'єктів. Сконцентровано увагу до якості підготовки кваліфікованих робітників, що породжує необхідність цілеспрямованого забезпечення процесу інституціалізації професійної освіти, зокрема її систематичного наукового дослідження. Визначено фактори практики формування інституційного освітнього середовища, теоретично обґрунтовано вимоги інституційного освітнього середовищного підходу до управління розвитком професійного навчального закладу.

Ключові слова: інституційне освітнє середовище, конкурентоспроможність на регіональному ринку праці, професійно-освітній простір, регіональний освітній простір.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку розширюються функції професійної освіти, відбувається її трансформація в професійну освіту і навчання, що відповідає світовим тенденціям неперервної освіти – освіти впродовж життя. У всіх цивілізованих країнах здійснюється активний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження на основі інформаційних та телекомунікаційних технологій. [4]

Розвиток України як незалежної, демократичної, правової європейської держави потребує створення відповідної системи професійної освіти та навчання, спрямованої на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які визначають темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу і здатні до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності, швидкої адаптації до змін у соціально-економічній сфері, в галузях науки, техніки і технології.

У вітчизняній системі професійної освіти сьогодні відбуваються перетворення, пов'язані з постійною адаптацією до мінливих умов зовнішнього середовища. На рубежі ХХ–ХХІ ст. сформувалася нова парадигма професійної освіти, заснована на тому, щоб навчити людину жити в інформаційному суспільстві, створити йому умови для безперервного розвитку та набуття у процесі утворення навичок швидкого перемикання на суміжні галузі професійної діяльності.

Всі процеси ринкової трансформації відбуваються на конкретній території, соціально-економічна специфіка якої з необхідністю накладає відбиток на будь-які зміни в діяльності учасників сфери освітніх послуг професійної освіти як соціально-економічної системи.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема теоретичного осмислення інституційного освітнього середовища актуальна у вітчизняному науковому просторі. Вагомий внесок у розроблення цієї проблеми зробили українські дослідники: Антонова О.Є., Братко М.В., Макар Л.М., Мещанінов О.П., Топчій Т. В., Чернякова Ж., Ярошинська О.О. та ін. і зарубіжні науковці: Артюхина А. І., Василенко Н. В., Скоблева Е. І., Слободчиков В.І., Циренова А.А., Шевченко В.А. та ін.

Так, у працях М. Братко аналізується сутнісний зміст понять «середовище», «освітнє середовище», «освітнє середовище вузу», «освітнє середовище університетського коледжу» [2]. О. Антонова досліджує значення освітнього середовища вищого навчального закладу у розвитку здібностей та обдарованості студентів, запропонувала авторську модель обдарованості, суттєвим компонентом якої визначено розвивальне освітнє середовище [1]. Ж. Чернякова аналізує поняття «інтернаціоналізація інституційного освітнього простору» [10]. О. Ярошинська досліджує різні підходи до діагностики освітнього середовища, виділення критеріїв і показників її сформованості [12].

Мета статті проаналізувати сутність інституційного освітнього середовища професійного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до феномену інституційного освітнього середовища (далі – ІОС) обумовлений його зростаючим значенням

як чинника управління розвитком професійного навчального закладу (далі – ПНЗ), який складається з тих наукових прогнозів і досліджень, які розглядають ІОС як джерело розвитку навчального закладу і як умова якісної професійної освіти. Ідея інституційного освітнього середовища в управлінні ПНЗ є ключовою. Це така побудова освітнього простору, коли інституційне освітнє середовище розглядається як сукупність змістовних процесів управлінської та професійно-освітньої діяльності суб'єктів.

У контексті сучасної культурної глобалізації відставання від країн-лідерів у галузі освіти, означає уповільнення розвитку у всіх сферах суспільного життя, унеможлиблює здійснення модернізаційних проривів. Збільшення уваги до якості підготовки кваліфікованих робітників породжує необхідність цілеспрямованого забезпечення процесу інституціалізації професійної освіти, зокрема її систематичного наукового дослідження. Саме виявлення ставлення до професійної освіти з боку різних суб'єктів освітнього процесу (мікросоціальні фактори) її інституціалізації виявляє останнім часом відсутність негативного ставлення з боку громади, яка сприймає професійну освіту як відкриту та варіативну, доступну, здатну забезпечити тих, хто навчається цілковитою мобільністю в соціумі і свободою вибору. [8] До найбільш значущих факторів, що справляють вплив на систему професійної освіти і ПНЗ належать економічні, правові, політичні, соціальні, культурні, психологічні, технологічні, тобто елементи освітньої метаструктури, які утворюють систему макросоціальних факторів інституціалізації професійної освіти. На нашу думку, формуванню позитивного ставлення до ПНЗ буде сприяти її більш гнучкий та мобільний характер, диверсифікаційні процеси, які вже відбуваються.

Надзвичайно важливим аспектом є активізація діалогу між ПНЗ, владою та громадськістю, зокрема, через регіоналізацію, обговорення перспектив інституційного розвитку системи професійної освіти, розбудови її інституційної спроможності; розроблення механізмів реагування ПНЗ на пропозиції роботодавців, органів управління освітою тощо.

У теорії інституціоналізму присутня така категорія, як інституційне середовище. Під інституціональним середовищем розуміється сукупність основоположних політичних, соціальних і юридичних правил, які утворюють основу для виробництва, обміну і розподілу [5].

Так чи інакше, але в строгому сенсі слова – інститути, інституційне середовище – це комплекс норм, звичаїв, правил. Разом з тим деякі автори [9, 11] пропонують розширювальне трактування структури інституційного середовища. Відповідно до цієї трактуванні, інституційне середовище умовно поділяється на підсистему нормативну (норми, правила) і підсистему організаційно технічну (установи та організації). Відповідно, кожна з підсистем інституціонального середовища розпадається на формальну і неформальну складові.

Під *інституціональним освітнім середовищем* навчального закладу розуміється вся сукупність норм і правил, що регламентують і обмежують взаємини керівництва, педагогів і учнів, а також усіх груп зацікавлених осіб (вищих інстанцій, батьків, роботодавців, соціальних партнерів та ін.).

Система професійної освіти є найважливішим елементом інституційної структури суспільства. Механізми реформування вищої школи, реалізовані в даний час, повинні спиратися на чітке уявлення про інституціональному просторі, в рамках якого відбувається реалізація освітніх послуг, і про взаємозв'язки, які забезпечують ефективне функціонування системи. [3, 6]

Теоретичне обґрунтування вимог інституційного освітнього середовищного підходу до управління розвитком ПНЗ здійснюється через діагностику, проектування і перетворення руйнівних можливостей середовища (кризові явища економіки, збільшення попиту на кваліфіковані робітничі кадри, підвищені вимоги роботодавців до якості професійної освіти) на збереження функціонування навчального закладу.

Освіта, як галузь господарства, також переживає нині період найсерйозніших змін, пов'язаних зі зміною принципів взаємодії з усіма зацікавленими сторонами: державою, учнями, роботодавцями, місцевими громадами тощо. Залишаючись найважливішою підсистемою суспільства,

відповідальної за передачу соціального досвіду і формування трудового потенціалу, а в сучасних умовах – людського капіталу, освіта зазнає трансформацію набору основних інституційних норм.

Як показали дослідження, тільки на основі інституційної трансформації соціального контракту з приводу надання освітніх послуг, реалізованої в процесі реформування, можливо повне, або, принаймні, часткове рішення, сучасних проблем освіти: відставання темпів змін інститутів освіти від перетворення загальної світової і вітчизняних інституційної середовищ; посилення проблеми якості та доступності освіти як довірчого блага в умовах ослаблення його державних гарантій; скорочення сукупного попиту на освіту з демографічних причин [6].

Проектування інституційного освітнього середовища представляється нам як аналіз (діагностика) і побудова освітніх ситуацій, в яких вибудовуються якісні зв'язки між суб'єктами середовища (соціальних партнерів, залучення роботодавців у процес підготовки, перепідготовки, підвищенні кваліфікації кадрів, оновлення навчально-матеріальної бази ПНЗ та змісту професійної освіти, якості надання освітніх послуг, конкурентоспроможності навчального закладу на регіональному ринку праці тощо).

Отже, управління здійснюється через взаємодію і має м'який ненасильницький характер. Спрямовано управління на перетворення середовищ інституційного освітнього простору і представляє діяльність особливого роду. У цьому зв'язку найважливішими завданнями управління є вдосконалення системи та підвищення якості інформаційного забезпечення, визначального своєчасне прийняття якісних управлінських рішень; створення ефективної системи управління якістю освіти, статистики та моніторингу; освоєння управлінськими кадрами сучасних технологій тощо.

Щоб управління мало універсальний характер, наша концепція управління розвитком ПНЗ побудована в логіці еволюції науки управління, зіставленні провідних методологічних підходів: системного, функціонально-структурного, ситуативного, синергетичного, середовищного.

Управлінські дії передбачають перманентну зміну (перетворення), деяку плинність і перехід з однієї якості ситуації в ситуацію іншої якості. Це визначає, що інституційне освітнє середовище, будучи засобом та умовою розвитку, визначає характер управлінських дій. Інтеграція позитивних можливостей управлінських ситуацій щодо перетворення інституційного освітнього середовища веде до створення професійно-освітнього простору ПНЗ у регіоні. Поняття «регіональний освітній простір» можна розглядати у двох площинах: як середовище, територію, в межах якої діють єдині, узгоджені правила інноваційної діяльності, і як цілісну систему, результатом функціонування якої є новітні ідеї та оригінальні технології.

Механізм формування управлінського освітнього простору ПНЗ складається з двох елементів: статичного (визначення етапів організаційно-управлінської діяльності) та динамічного (моделювання організаційної структури управління розвитком ПНЗ). Складовими такої системи можуть бути такі компоненти: інфраструктура, кадровий потенціал, управлінська культура та моніторинг управлінської діяльності. Усі компоненти системи взаємозв'язані, взаємозумовлені. Зазначені складові тільки в єдності творять цілісну систему, чітке функціонування якої здатне породжувати нову якість у вигляді нових ідей та досвіду. Водночас, важливою умовою їх реалізації є створення механізму функціонування цілісної системоутворюючої діяльності, яка забезпечить якість інноваційної продукції.

Таким чином, практика формування інституційного освітнього середовища визначається наступними факторами: раптовістю, актуальністю, невизначеністю, новизною, нестандартністю, екстремальністю професійно-управлінської праці.

Виходячи з перерахованих факторів, можна виділити провідні компоненти у змісті управління розвитком ПНЗ: мотиваційний, пізнавальний, функціонально-діяльний. Для педагогічної теорії і практики важливо віднайти такий механізм реформування (перетворення, змінювання, модернізації, оновлення) освітніх систем, який одночасно є і їх природним розвитком (саморозвитком), і забезпечує досягнення наперед визначених цілей обраним

способом протягом визначеного періоду. Роль теорії і практики освітнього менеджменту в сучасних умовах модернізації управління розвитком ПНЗ перетворився в рушійну силу освітнього процесу, став фактором якості вітчизняної професійної освіти в період її входження в єдиний європейський та світовий простір.

Важливо, щоб знання про механізми реформування професійної освіти були представлені і як цілісна теорія, і як ефективна технологія, що дозволить практичним працівникам забезпечувати розвиток інституційних освітніх систем у конкретних умовах їх функціонування.

Теорія модернізації управління розвитком ПНЗ передбачає запровадження інноваційних технологій управління якістю профосвіти: розроблення та впровадження державних стандартів ПТО з професій широких кваліфікацій; оновлення та затвердження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції); оптимізацію мережі ПНЗ різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; розширенні їх автономії, створення навчально-виробничих комплексів; удосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку робітничих кадрів відповідно до реальних потреб економіки, регіональних ринків праці, запитів суспільства; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників та бази вищих навчальних закладів та профільних ПНЗ [7].

Узагальнюючи викладене, ми вважаємо, що інституційне освітнє середовище ПНЗ формується на основі: посилення гуманізації всіх відношень між суб'єктами навчально-виховного і навчально-виробничого процесів на всіх рівнях профосвіти знизу догори; перетворення справи керівництва та управління зі сфери користолюбства та безвідповідальності у сферу наукового, високопрофесійного управління; створення організаційно-психологічних умов для об'єднання педагогів і учнів, для їх кооперації у всіх сферах педагогічної діяльності, для запобігання розриву в ланцюзі передачі знань, умінь та навичок

у професійній освіті та навчанні; створення відповідного освітнього середовища; створення організаційно-педагогічних умов залучення роботодавців до управління розвитку ПНЗ; розвитку процесу диверсифікації профосвіти у контексті інституційного розвитку ПНЗ; професійного розвитку і саморозвитку педагогічного колективу ПНЗ; інформатизації профосвіти як технологічної основи ефективного управління ПНЗ; ефективності критеріального підходу до діагностики професійної діяльності педагога ПНЗ; взаємодії ПНЗ та регіональних центрів зайнятості.

Подальшого дослідження потребують інституційні умови і фактори розвитку освітнього середовища професійного навчального закладу, науково-педагогічний супровід (систематичний науковий аналіз процесу розвитку ПНЗ, спрямований на забезпечення всіх суб'єктів профосвіти інформацією, необхідною для його коригування) та інституційний аналіз, метою якого є оцінка можливостей навчального закладу в існуючому політичному, економічному та правовому полі, впливу зовнішнього середовища на реалізацію навчального процесу та здатність його здійснювати.

Література:

1. Антонова О.Є. Проектування освітнього середовища ВНЗ як чинника розвитку обдарованості студентів // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії : зб. матеріалів конференції. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 123–127.
2. Братко М. В. (Сорока) Сутнісний зміст поняття «Освітнє середовище вищого навчального закладу» // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка (18). С. 50–55.
3. Василенко Н. В. Институциональный подход к управлению образованием : диссертация ... доктора экономических наук : 08.00.05 / Василенко Наталья Валерьевна. СПб., 2009. – 333 с.
4. Ничкало Н. Г. Развитие человеческого капитала – стратегическое задание профессионального образования / Н. Г. Ничкало // Модернизация профессионального образования : теория, опыт, проблемы / сост. Т. Ю.

- Ломакина; под. науч. ред. Т. Ю. Ломакиной; Федеральное государственное научное учреждение «Институт теории и истории педагогики» РАО / Коллективная монография. – М. : ФГНУ ИТИП РАО, 2012. – 318 с. – С. 201–220.
5. Литвинцева Г. А. Словарь терминов по институциональной экономике. М., 2001. Электронный ресурс. –Режим доступа: // <http://vocable.ru/dictionary/96>
 6. Скоблева, Э.И. Высшее профессиональное образование как институциональная система /Э.И. Скоблева // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. – 2010. – № 2. – С. 28–35.
 7. Сергеева Л. М. Інституційний аналіз у діяльності професійно-технічних навчальних закладів / Л. М. Сергеева // Моніторинг якості освіти: теорія та практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [Редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа та ін.]. К.: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. – 196 с., – С. 174–178 с.
 8. Топчій Т. В. Інституціоналізація безперервної освіти в Україні: факторна обумовленість : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Т. В. Топчій, Харків, 2006. – 20 с.
 9. Цыренова А. А. Развитие человеческого капитала в условиях трансформации институциональной среды : монография / А. А. Цыренова. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2006. – 178 с. Шевченко В. А. Институциональный механизм системной нестабильности экономики. – СПб.: Знание, 1999. – 90 с.
 10. Чернякова Ж. Інтернаціоналізація інституційного освітнього простору Великої Британії /Жанна Чернякова //Порівняльно-педагогічні студії № 1(19), 2014 – С. 48–55.
 11. Шевченко В. А. Институциональный механизм системной нестабильности экономики / В. А. Шевченко. – СПб. : Знание, 1999. – 91 с.
 12. Ярошинська О. О. Освітній простір вищого навчального закладу як континуум для проектування освітнього середовища професійної

підготовки майбутніх фахівців /О. О. Ярошинська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 2014. Вип. 35. – С. 558–567.

Л. Н. Сергеева

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Речь идет о современных подходах к построению институционального образовательного пространства и рассмотрению его как совокупности содержательных процессов управленческой и профессионально-образовательной деятельности субъектов. Сконцентрировано внимание к качеству подготовки квалифицированных рабочих, что порождает необходимость целенаправленного обеспечения процесса институционализации профессионального образования, в частности ее систематического научного исследования. Определены факторы практики формирования институциональной образовательной среды, теоретически обоснованы требования институционального образовательного средового подхода к управлению развитием профессионального учебного заведения.

Ключевые слова: институциональная образовательная среда, конкурентоспособность на региональном рынке труда, профессионально-образовательное пространство, региональное образовательное пространство,

Larysa M. Sergeyeva

INSTITUTIONAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN A VOCATIONAL TRAINING INSTITUTION

The article talks about modern approaches to building an institutional educational environment and views it as the sum of management and educational processes in the research subjects.

The idea of an institutional educational environment in managing a vocational training institution is of great importance. It entails building such an educational space where the institutional environment is viewed as the sum of management and training processes and has a growing meaning as the factor of managing its development. It consists of scientific forecasts and research, which view the institutional educational environment as the source of the training institution's development and as the condition for quality vocational education.

The article concentrates its attention on the quality of training qualified labour force, which creates the need for a directed process of institutionalization of vocational education. The research also describes the requirements of the approach to the institutional educational environment to managing the development of the vocational training institution through a more active dialogue between the training institution and the community. Such a dialogue includes discussing the perspectives of the VET system institutional development and building its capacity; developing

mechanisms of reacting to the employer and government requests. The article also identifies factors contributing to creating the institutional educational environment.

Key words: institutional educational environment, the competitiveness of the regional labour market, professional and educational space, regional educational space,